

Facket och kollektivavtalet: hur lönen bestäms i Sverige

Berättelse

Ingen lag om lägsta lön

I många länder finns det en lag om minimilön. Lagen bestämmer hur lite en arbetsgivare får betala sina anställda. I Sverige är det annorlunda, för här finns ingen sådan lag. Det kan låta oroande för den som är ny i landet: vem ser då till att lönen inte blir för låg? Svaret är att Sverige har valt en annan väg. I stället för en lag bestäms den lägsta lönen i ett kollektivavtal, en överenskommelse som arbetsmarknadens parter själva förhandlar fram.

Vad är ett kollektivavtal?

Ett kollektivavtal är ett avtal mellan ett fackförbund och en arbetsgivare. Avtalet reglerar villkoren på arbetsplatsen. Det handlar om hur hög lönen minst ska vara, hur lång arbetstiden är, hur mycket semester man har rätt till, vilka försäkringar som gäller och hur lång uppsägningstiden är. Tack vare avtalet vet både den anställde och arbetsgivaren vad som gäller, och man slipper diskutera varje liten regel på nytt hela tiden. Enligt Medlingsinstitutet omfattades omkring 88 procent av alla anställda i Sverige av kollektivavtal år 2024, vilket motsvarade ungefär 4 miljoner anställda. I offentlig sektor, alltså hos staten, kommunerna och regionerna, har i princip alla ett avtal, medan siffran i privat sektor är något lägre, omkring 82 procent. Täckningen beror också på hur stort företaget är: i små företag med färre än tio anställda hade omkring 44 procent ett avtal år 2024, mot nästan alla, cirka 98 procent, i de största företagen med minst 500 anställda. Eftersom dessa siffror ändras lite varje år är det klokt att skriva "omkring" eller "cirka" och att ange vilket år och vilken källa man syftar på.

Facket och de tre stora

Ett fackförbund, som många bara kallar "facket", är en organisation för anställda. Tanken är enkel: när många går samman blir de starkare och kan förhandla med arbetsgivaren om bättre lön och villkor än var och en skulle klara på egen hand. De flesta fackförbund hör till en av tre stora centralorganisationer. LO samlar ofta arbetare, TCO samlar ofta tjänstemän och Saco samlar ofta personer med högskoleutbildning. Orden "arbetare" och "tjänstemän" kan vara svåra. Man brukar säga att arbetare ofta har mer praktiska yrken, till exempel inom industri eller vård, medan tjänstemän ofta arbetar på kontor. Gränsen är dock inte skarp, och indelningen ska inte ses som något absolut.

Den svenska modellen

Att fack och arbetsgivare själva kommer överens om lön och villkor, utan att staten bestämmer, kallas ofta "den svenska modellen" eller partsmodellen. Staten håller sig alltså i bakgrunden och låter parterna sköta förhandlingen. År 2024 var ungefär 66 procent av de anställda medlemmar i ett

fackförbund, vilket är högt jämfört med många andra länder. (Äldre källor kan visa en något högre siffra, omkring 69 procent.) Samtidigt har medlemskapet minskat över tid. Enligt äldre uppgifter var omkring 85 procent av arbetarna med i facket i början av 1990-talet, men andelen har sjunkit sedan dess. Sådana förändringar är viktiga att följa, men exakta siffror bör alltid kopplas till ett årtal och en källa som Medlingsinstitutet eller SCB.

Frivilligt – och inte samma sak som a-kassa

Det är viktigt att veta att det är frivilligt att vara med i ett fack. Ingen är tvungen, och man väljer själv. Den som är medlem betalar en medlemsavgift och kan i gengäld få råd och stöd om det uppstår problem på jobbet, till exempel vid en uppsägning eller en tvist om lönen. Två saker brukar blandas ihop, men bör hållas isär. Facket är inte samma sak som a-kassan: a-kassan ger pengar om man blir arbetslös, medan facket hjälper en medan man fortfarande har sitt arbete. Slutligen är det bra att veta att kollektivavtalet kan gälla även den som inte är medlem, så länge arbetsplatsen har ett avtal. Man måste alltså inte vara med i facket för att skyddas av avtalet, men många väljer ändå att vara med för att få stöd och för att vara med och påverka.

Ordlista

ORD	FÖRKLARING
minimilön	lägsta tillåtna lön, ofta bestämd i lag i andra länder
kollektivavtal	ett avtal om lön och villkor mellan fack och arbetsgivare
arbetsmarknadens parter	fackförbunden och arbetsgivarna tillsammans
reglera	bestämma vilka regler som ska gälla
villkor	de förhållanden och regler som gäller, t.ex. på ett jobb
uppsägningstid	tiden mellan att man får besked och att jobbet slutar
centralorganisation	en stor paraplyorganisation för många fackförbund
tjänsteman	en person som ofta arbetar på kontor
offentlig sektor	stat, kommuner och regioner
partsmodellen	att parterna själva förhandlar, utan att staten bestämmer
frivillig	något man får välja själv; man måste inte
a-kassa	en kassa som ger pengar om man blir arbetslös
tvist	när två parter är oense och inte kommer överens

Läsförståelsefrågor

1. Hur bestäms den lägsta lönen i Sverige enligt texten?
 1. Genom en särskild lag om minimilön.
 2. Genom kollektivavtal som fack och arbetsgivare förhandlar fram.
 3. Genom att varje anställd själv bestämmer sin lön.
2. Vad är huvudtanken med att gå med i ett fackförbund?
 1. Att man slipper betala skatt.
 2. Att många tillsammans blir starkare och kan förhandla om bättre villkor.
 3. Att man automatiskt får ett nytt jobb.
3. Vad menas med “den svenska modellen” i texten?
 1. Att staten bestämmer alla löner.
 2. Att fack och arbetsgivare själva kommer överens om lön och villkor.
 3. Att alla anställda måste vara med i samma fackförbund.
4. Vad betyder ordet “frivilligt” i texten om att vara med i ett fack?
 1. Att man måste vara med enligt lag.
 2. Att man själv får välja om man vill vara med eller inte.
 3. Att man betalar dubbelt så mycket i avgift.
5. Stämmer påståendena med texten? Svara **ja**, **nej** eller **det står inte i texten**.
 1. I offentlig sektor har i princip alla anställda ett kollektivavtal.
 2. Alla anställda i Sverige måste enligt lag vara med i ett fack.
 3. Ett kollektivavtal kan reglera lön, arbetstid och semester.
6. Stämmer påståendena med texten? Svara **ja**, **nej** eller **det står inte i texten**.
 1. Andelen arbetare som är med i facket var högre i början av 1990-talet än idag.
 2. Kollektivavtalet gäller bara den som är medlem i facket.
 3. Facket och a-kassan är två olika saker.
7. Förklara med egna ord vad ett kollektivavtal är och vad det kan bestämma.
8. Texten skriver “omkring 88 procent” och anger året 2024 samt källan Medlingsinstitutet. Vad vill texten visa med att skriva så, och varför är det klokt?
9. Varför kan man säga att facket och a-kassan inte är samma sak? Svara med stöd i texten.
10. Texten säger att kollektivavtalet kan gälla även den som inte är medlem i facket. Varför tror du att många ändå väljer att vara med?
11. Texten säger att skillnaden mellan “arbetare” och “tjänstemän” inte är skarp. Vad tror du att texten menar, och varför är det viktigt att inte se indelningen som absolut?

12. Vad är skillnaden mellan att ha en lag om minimilön, som i många länder, och att bestämma lägsta lön i kollektivavtal, som i Sverige? Förklara med egna ord.

Diskussionsfrågor

- Finns det fackföreningar eller kollektivavtal i landet där du kommer ifrån? Vem bestämmer lönen där, och hur går det till?
- Texten säger att medlemskap i facket är frivilligt och att avtalet ändå kan gälla alla på arbetsplatsen. Vilka fördelar och nackdelar kan det finnas med ett sådant system?
- “Den svenska modellen” betyder att staten inte bestämmer lönen, utan låter fack och arbetsgivare göra det. Vad tror du kan vara bra respektive svårt med en sådan ordning?
- Många blandar ihop facket och a-kassan. Varför tror du att det är lätt att blanda ihop dem, och hur skulle du förklara skillnaden för en vän?
- **Skriv (6–8 meningar):** Skriv en kort text om vad som är viktigt för dig på en arbetsplats. Tänk på lön, arbetstid, semester och trygghet, och jämför gärna med hur det fungerar i landet du kommer ifrån.